

י. ל. ברוך

(חמישים שנה לפעולתו הספרותית)

בקסמי שיריה וריקודיה את צבא הולפרנש וגאבקה על נפשה, עד שהיא אוספת את כוחותיה ועוברת ממחולותיה לערימת ראשו של המצביא. מסוג זה הוא גם ספרו ב"פרוזודור המות" המתאר בצבעים בולטים את סבל המעמד היהודי הבינוני. תחת ידו הקשה של שלטון ה"ציקה" ברוסיה הסובייטית ואת מאבקו הנפשי של גבור הספור פיינברג, הכלוא בציונק ומחכה לגור דינו. בסגולות דומות מצטיינים גם יתר ספוריי, כמו "אגדות הרצל" ("העולם"), "הסנדלר החיגר" ("בוסתנא"), וכו'. חריצות וכשרון השקיע ב. במסתו הגדולה "היהודי הנצחי באגדה ובספור" שהופיעה בהמשכים ב"הדור" של פרישמן ובמסתו האחרת באידיש: "די יודישע טיפען אין דער וועלטליטעראטור". (גם שירים פרסם ב. באידיש ב"דער יוד", "יודישעס פאלקסבלאט" וכו').

בטמפרמנט סוער כתובים מאמריו הפובליציסטיים המרד בים — הרבה מהם נחתמו בשם בדוי — המטפלים בשאלות הזמן. כן ערוכים ברגש ובפולמוס מאמרי הבקורת שלו בחקר המקרא, בבלשנות, בהיסטוריה ובספרות היפה. בולזות כאן מסותיו על ביאליק, אחד העם וכו'.

פרק מיוחד בפני עצמו הוא ברוך המתרגם וכאן הגיע בחריצותו לשיא ממש. ב. תרגם לעברית עשרות ספרים מתוך חמש לשונות (אנגלית, אידיש, גרמנית, צרפתית, רוסית) ובכמה מקצועות ספרות: ספרות יפה, פילוסופיה, היסטוריה, ביוגרפיה, יזכרונות, חקר המקרא וכו'. ומיותר לציין, כי בתרגומיו לשונו עשירה וסגנונו משובת. לעבודת תרגום מכוונת כזאת, מוכשר רק סופר, שהוא גם משורר וגם איש מדע, בן בית במדעי היהדות ובקי במדעים הכלליים, בפילד" סופיה, בהיסטוריה וכו'; סופר השולט בכל מכמני הלשון העברית וביחד עם זה הוא בעל ידיעה יסודית בכמה לשונות אירופה וספרויותיהן. כי כלום יתכן שמתרגם-אמן יתיק מלשון אל לשון נושא, שאינו יודעו על בוריו? ורק סופר שהוא עצמו כותב דברי שירה, יכול לתרגם דברי חזון. כי לא הידיעה של שתי הלשונות על בורין היא העיקר כאן, אלא העקיבה הנכונה אחרי פעמי היוצר על כל שלבי הנביטה, הצמיחה והפריחה של יצירתו. ואם רצית להריק שיר מכלי אל כלי, הרי עליך לשיר תחילה יחד עם המשורר את השיר הזה, בלי להסיר אף צליל וגוון של צליל דק מן הדק, בלי לדלוג אף על קצב קל. והוא הדין בפרוזה. ואין הלשון קליפה ריקה שאפשר להריק אל תוכה כל חוכן, וכך זכה ב. להיתור — אחרי פרישמן — אחד מסוללי דרך חדשה בספרות-התרגום העברית: דיוק במסירת התוכן ובבנין הסגנון ויצירת הניב, הקפדה יתירה על טהרת הלשון וסטייה מכל חידוש הזר לרוחה ועם זה מחדש הרבה גיבים ובניני לשון, שהם כאילו חצובים מאליהם ממכמני אוצרות ספרותנו. ועוד: בכמה מתרגומיו של ב. עולה לשון התרגום על שפת המקור.

והנה לדוגמה כמה מתרגומיו:

"הנדון למאסר עולם" ללי, "היהודי" לגולדשמיד, ה"דו"ר-נגל" לקיפלינג, "אגדות לבית פורטיט" לגלסוורסי, "אסיר שליון מופה" לבירון, "פויסט" ו"חזון ואמת" לגיטה, "שירת העולם" לזיוג, כמה מספרי שלום אש, ה"ככל האדם האנגלים" לרניני; ובמדע: "אנשי מופת" ו"מסות" לאמרוסן, "תולדות גדולי יוון" לפלוטראך, "תולדות חי" לש. מימן, "זכרונות" לשאול גינצברג, "הרמב"ם" לגוטמן, "הרצל" לפטאי, "המקרא ותרגומו" לגיגר, ותרגומי צונץ ומנדלסון וגרץ. ובתיקו שמורים תרגומי היינה ושקספיר.

ברוך המורה העמיד תלמידים רבים בחוץ לארץ ובארץ —

פרי עטו הראשון של י. ל. ברוך שנתפרסם לפני חמישים שנה בלוח "אחיאסף" (תרנ"ח), היה השיר "אבל ציון", המתחיל בתרזים אלה:

לִילָה לַיְלָה עַת אָנּוּם אִישָׁנָה,
עָלִי הָרִי יְהוּדָה תְּלוּמִי וּבִיאָנִי.
אֵן אַרְבָּעָה קְרִוּוֹת הָאֵם הָאֵלֶמָנָה,
הָרְקָקָה תִּפְוֹךְ אֵן תַּחַן פֶּת עֵינַי.

אהבה עזה זו לעמו וגעגועים לציון, לתפארת מלכות ישראל, יוקדים בכל יתר שירי ציון שלו, למן "הכנור", "ציון", "החולמים" שב"השלוח", עד "אבל ציון" ו"המשיח" שב"אחיאסף" ועד "הגליל" שב"מאזנים" השבועי.

עשרות שיריו הראשונים של ב. נדפסו בכתבי עת ("השלוח" בעריכת אחד העם וביאליק, "הדור" בעריכת פרישמן) שעורכייהם היו ידועים ככרונים ולא הכניסו אל כליהם מן הבא ביד. היה מי שאמר: גרם מזלה של שירת ברוך וחבריו באותה תקופה, שהשי מאורות גדולים הציפו אז את עולמנו באורם הגדול והעמידו בצל כמה מחבריהם. יתכן, שמקצת מן האמת יש במימרה זו. ברוך שר שירי ציון, שירי טבע, שירי אהבה ושירות, שבבוריהן הן אישים היסטוריים. בשירי הטבע שלו, בין שהוא שר על פלאי הרי שויץ ("היצירה"), ו"מנגינת האושר" ב"הדור" וב"הזמן" לד. פרישמן ועם הנץ החמה" ב"אחיאסף"), ובין שהוא שר על הדר הטבע בארץ ישראל ("זהרי נצח", "חג האור" ב"העולם", "שוב משואות השקיעה" ב"בוסתנא" וכו'), יש בצד תיאורים פלסטיים עשירי-גיב, גם הרבה ליריקה, הגופחת רוחות חיים וכוחות אנוש ביסודות הטבע וגם רעיונות נעלים על גורל האדם ועמים בחיק הנצח. בולטים מתוך שיריו שתי הפואמות: "רצפה בת איה" ("אחיאסף") שבה הוא נוהן בטוי עז לסבל האם השכולה ו"הגולם מפראג" — נסיון ראשון בספרותנו לעצב בתרזים דמותו האגדתית של המהר"ל ופרשת "הגולם" שלו. בפואמה זו, — שבכמה פרטים קטנים יש בה סטייה מן הספור המקובל, — הראה ב. כוח דמיון וביטוי. פואמה קטנה נושואיה הם אליהו הנביא וישעיה — "החולמים", — הדפיס ב. עוד בכרך ב' של "השלח". אהבה עזה לספר הספרים בוערת בשירו "עדן נעלם". ("השלח")

ברוך נתן את כשרונו לכמה ענפי ספרות ומלבד שירים כתב ספרים, מסות היסטוריות וספרותיות, דברי בקורת, מחקרים בתנ"ך ובבלשנות, רשימות פדגוגיות ופובליציסטיות. אותו הפיזור ואותה הרבגוניות ביצירה, הם סימן מובהק לחיזונו של ב. ולכוחות הפורים שלו.

ספרו של ב. הוא פסיכולוגי בעיקר. באמנות מתאר ב. בספרו "נסיגונו של מתתיהו בן חרש" את לבטיו הנפשיים של מתתיהו, שנכשל ונתן עינו בזמרת הרומאית ונלכד בקסמי יפיה וקולה ולבו הפצוע נקלע כמו בכף הקלע בין אותיות הספרים הקדושים בפנים ובין קולה ומראה של התאוה הקוראת מבחוץ — עד שהוא מתגבר ושוּרף את עיניו שהכשילוהו במסמרי-ברזל מלוּבן ושב אל אלוהיו. באופן דומה: הוא בונה את ספרו "חתונת הורדוס" (על פי המאמר בתלמוד: "טמנה שבע שנים כדובש-א"). הורדוס, הגנוג בכל ערב אל ארונה של מרים ומתאמץ להחיות בלבו ובזכרונו את ימי האושר הראשונים של אהבתו, ואולם מוסר הכליות שלו בא ומעביר לפני עיניו את צללי קרבנותיו ומעליו הרעים. על יסוד פסיכולוגי דומה, בצירוף תיאורים פלסטיים, בנוי ספרו ההיסטורי "יהודית", שבו מתוארת יהודית המרתקת

ספורים עבריים

אכזריים, שונאי אמת ורודפי בצע, ואת העם הפשוט תארו כקבצנים עלובים, אשר כל הרוצה משפילם ומזכאם. אולם הספורים המובאים בספר זה לפני הקורא מגלים תמונה אחרת בתכלית. הם מעלים באוזניו בת קול רחוקה והד עמום של עולם יקר, מלא אור ואהבה, יסורים וגבורה, יופי ומידות טובות, עולם שירד לבור צלמות, לשברנו ולהתנונו. ערך הספר גדול איפוא הרבה יותר מספר מקרא גרידא, או אפילו מספר המסייע להבנת התפתחותם של הספור העברי ושל הלשון העברית. הספורים הנבחרים מחבבים על הקורא את חיי עמנו בעבר, יוצרים קשר נפשי עם יהודי הגולה ומגלים את האור העצום הגווז בחיי אבותינו. כשמתחילים אנו לקרוא בספורים קטנים אלה שוב אין אפשרות לעזובם, ולא אחת נצבט הלב מהתרגשות של יגון וחמלה.

וכמה כאב ויסורים צפנו החיים היהודיים בגולה, וכמה גדולה האהבה אשר נתנה ליהודים כוח לעמוד בצרותיהם: אהבת אלהים, אהבת התורה, אהבת החיים, אהבת הבריות. העצבות אינה מלווה אותנו אך ורק כשקוראים אנו על הסבל והעיניים שבאו על ישראל מאת הגויים (הספורים "אושפיון" של סמואל, "שושנה" של ברינין, "החצוצרה נתבישה" של ביאליק), אלא גם כשקוראים אנו על הקרע בין הדור הישן ובין הדור החדש ועל סבל האבות, שבניהם עזבו והלכו לרעות בשדות זרים, ואהדתנו מהפנית לאו דוקא לבנים, אלא גם ובעיקר להורים האומללים. לבנו כואב כאשר מביאה אלינו "יללת הרוח" של סמולנקין את אנחות האם המטביעה את עצמה בנהר משום שבתה נעשתה מזמרת בתיאטראות הגויים. וכמה מזועזע את נפשנו כאב האם "ביום הכפורים" לפרישמן, ההורגת בעצם ידיה את בתה אשר סרה מדרכיה של בת ישראל כשרה. כמה נוגעת עד הלב זו תשוקת הלימוד של הילד יוסף ההולך "למקום תורה" (בספרו של גולדין) ומת עליה ממש ברעב ובחסר כל. ספרו של גולדין "למקום תורה" הוא מרגלית יקרה בספור העברי. הגה מצוירים לפנינו אנשים פשוטים אלמי עולם וענוי נפש, בעלי מידות נעלות, היכולים לשמש סמל ודוגמה לחיי מוסר קדושים ("ר" חיים בטלן" של שולמאן, "מתן בסתר" של א. ז. רבינוביץ, "נשמות אלמות" של פרץ, "מדלת העם" של ש. בן ציון); והנה רואים אנו בציר דמויני, חי ומזועזע, ובלבוש סמלי אמנותי, את עמידתה של היהדות על גפשה בספרו המצויין של פיארברג "בערב". אפילו "הקבצן העוור" של מיידניק, שהקבצנות נהפכה לו למחלה כרונית, אינו מעורר בנו שנאה, רק רחמים ותמלה. מתוך ספוריו של מגדלי בחר למדן בהצלחה יתרה את הספור "עגלתו של תוספות יום טוב" שאינו מעמידנו בפרשת כסלון ובטלון, אלא מצייר לפנינו את חיי הנוער העברי הבריא בגולה, את אהבתו לחיים, לטבע ולבעל החי, את דרכי למודו בחדר ובישיבה, את סבלו ושמתו, את עניו ברכוש, אך את עושרו ברגשות אהבה ורחמים לכל די.

חשיבות רבה נודעת אפוא לקובץ ספורים זה. ראשית, הספורים נעימים לקריאה כשהם לעצמם. שנית, הם מלמדים במידה רבה על התפתחות הספור העברי. שלישית, הם מחבבים עלינו את אבותינו ואת חייהם ומעלים מקברות קדושינו בגולה את רוחם הזכה והטהורה ואת האור הגדול שהאיר בנפשם. רביעית, יש לספורים ערך חינוכי רב, בהרבות מידות טובות והרגלי חיים משובחים, כגון: עזרה לזולת, צניעות, ענוה, אהבת הבריות, אהבת הורים ומורים, הסתפקות במועט, ועוד. ראוי איפוא לקרוא ספורים אלו בבתי הספר. נקוה, שהכרך השני, אשר יכלול את מבחר הספור העברי מביאליק ואילך, יהא נחן אף הוא בכל המעלות שהכרך הראשון השתבח בהן.

מנשה רבינו

מעשה רב עשה יצחק למדן בתתו לקורא ולתלמיד העברי ילקוט ספורים נבחרים מראשית ספרותנו החדשה ועד ימינו*). מגמת המלקט לא היתה להוציא אנתולוגיה, או ספר לימוד, על התפתחותו של הספור העברי. מגמתו האחת של הספר, לדבריו של למדן היא: לשמש ספר מקרא לציבור הקוראים הרחב, ובכלל זה גם לנוער הבוגר והמתלמד. ספר מקרא ותו לא. משום כך לא נבחרו ספורים שהיה להם ערך לשעתם בלבד, או שיש להם רק חשיבות להבנת הסופר ויצירתו הכללית, או ספורים שתכנם האידיאולוגי, ההשכלתי, יכול לעניין מבחינה היסטורית, או מבחינת התפתחותן של הלשון והספרות העברית, אלא אך ורק ספורים היכולים לשמש גם היום חומר קריאה מעניין, המושך את לבו והתענינותו הבלתי אמצעית של הקורא.

בחירה זו, לפי קריטריון ספרותי אמנותי טהור, אילצה את המלקט לעשות עבודה רבה ולברר מתוך שפע המקורות הרבים את המובחר והמשובח והראוי ביותר לקריאה שיש בה משום הנאה אסתטית גם היום. ואכן, טרחתו לא היתה לשוא. הוא מצא כ"א ספורים של כ"א סופרים — ביניהם הידועים לכל, כגון: פרישמן, מגדלי, פרץ וביאליק; וביניהם הידועים פחות, כגון: סמואל, אלעזר שולמאן ועזרא גולדין — רובם המכריע של הספורים מצטיין בכל סגולותיו ומעלותיו של הספור הטוב. יש ספורים שאינם נופלים מהטובים שבספרות העולם. האפשר למצוא בכ"א ספורים, שנכתבו בידי סופרים שונים ורחוקים זה מזה, קיום משותפים? האם יתכן הדבר שצרוף זה, מתוך הערכה אובייקטיבית, של כ"א ספורים שונים, יגלה תכונות משותפות העוברות כחוט השני בכל היצירות? לכאורה, אין לקוות לרציפות כלשהי במבחר מסוג זה, ואולם, ראה זה פלא! רובם המכריע של הספורים מהווה באמת רציפות אחדות. כי אע"פ שבחירתו של למדן היתה אובייקטיבית, היא הודרכה והתוותה ע"י יחסו של המלקט אל החיים וההוי היהודיים בגולה, המתוארים בספרות העברית, אותם חיים מסורתיים, מוצקים ואיתנים שעלתה עליהם יד הכורת האכזר.

והלא יודעים אנו גם יודעים מהי התמונה של החברה היהודית בגולה, שצייורה סופרי ההשכלה בחמת זעם ובשצף קצף, הם התקיפו את הרבנים וראשי העם ותארום כנוכלים

(* מבחר ספורים מתוך ספרותנו החדשה מראשיתה ועד ימינו. ספר ראשון: פרץ סמולנסקיין עד ת. נ. ביאליק. ליקט וסידר יצחק למדן, הוצאת יוסף שרברק, תל-אביב, תש"ז.

כמורה וכמנהל בתי ספר תיכוניים — ומרובים הם אמריו וספריו הפדגוגיים שהופיעו גם בשמות בדויים. מתוך ספריו בולטת האנטולוגיה הגדולה שלו לכל מקצועות היצירה העברית וחזיונותיה למן חתימת כתבי הקודש בשלשה כרכים וכן ספרו "ראשי פרקים בתלמוד" והמונוגרפיות שלו על אברהם בן עזרא, משה אבן עזרא, אבן גבירול, על החשמונאים וכו', שהופיעו במגילות לבתי הספר.

ברוך הוא פורה גם כיום והוא מרבה לפרסם בכתבי עת שונים שירים, ספורים, רשימות ודברי בקורת. רוב יצירותיו מפורזות בעשרות כתבי עת — מלבד הספורים "בפרוודור המות" ו"תמונות מני קדם" והאנטולוגיה "אוצר ספרות ישראל" ו"ראשי פרקים בתלמוד" והמונוגרפיות על אבן עזרא וכו' שהופיעו בספרים. וחובה היא לכנס את כל פזוריו של ברוך ולהוציאם בכמה כרכים.

מ. אונגרפלד